Erdélyi személyiségek emléknapjai 2014-ben és munkásságuk jelentősége az erdélyi magyar gazdasági kultúrában (1. rész)

Szerkesztette SOMAI JÓZSEF

Gidófalvy István (1859. január 25. –1921. január 10.)[1]
(születésének 155. évfordulójára)

Gidófalvy István az egyik legtermékenyebb magyar szövetkezeti tanulmányíró és szervező volt, nevéhez több száz erdélyi magyar szövetkezet megalakulása köthető. Aktív szövetkezetszervezői tevékenységét királyi közjegyzői munkássága idejében fejtette ki Maros-Torda és Kolozs vármegyében. Fő partnerei voltak a Pest megyei Hitelszövetkezet vezetői: gróf Károlyi Sándor, Hajós József, György Endre, Erdélyben pedig gróf Bethlen István és Szász Domokos református püspök. Kortársa volt még Ürmösi József unitárius, Karl Wolff szász, illetve Vasile Osvadă román szövetkezeti szervezőknek. Gidófalvy választmányi tagja volt az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületnek (EMKE), 1897-től 200 koronás alapító tagja, illetve az Erdélyi Gazdasági Egyletnek (EGE) alakulásától (1876) a Művelődési és Közgazdasági Egylet központi pénztárnoka, valamint az Erdélyi Kárpát Egyesületnek (EKE) megalakulásától kezdődően tagja, később választmányi tagja. Szintén tagja 1897-től az Erdélyi Múzeum Egyletnek (EME), igazgatósági tagja az Országos Központi Hitelszövetkezetnek. Részt vett 1886-ban az EMKE közgazdasági szakosztályának szövetkezeti alapszabály-terjesztési propagandájában, valamint a Pest megyei Hitelszövetkezet 1891-es erdélyi körútjának szervezésében, és az 1895-ös marosvásárhelyi országos szövetkezeti kongresszus szervezésében. 1897-ben az EGE égisze alatt regionális szövetkezeti kirendeltséget próbált alapítani Kolozsvár székhellyel. Aktí-

[1] Hunyadi Attila: Gidófalvy István. In: Somai (szerk.): *Szövetkezetek Erdélyben és Európában*. RMKT, 2007.

van részt vett a tusnádi Székely Kongresszuson 1902-ben. Gidófalvy érdeme, hogy a fennálló intézményes kereteket bővítve próbálta a szociális és gazdasági jólétet meghonosítani. Ilyen intézmény volt az egyház (a Görgényi Református Egyházmegye, valamint Szász Domokos erdélyi református püspök támogatását nyerte el a szövetkezetek támogatására 1894-ben, később pedig, 1908–1921 között, a református egyház főgondnokaként a kolozsvári-hóstáti földészek szövetkezését támogatta), a közigazgatás (közjegyzői praxisa idején szervezte a szövetkezeteket, kiszállásokat, alakuló közgyűléseket), valamint a kulturális és gazdasági érdekvédelmi szervezetek működése (EMKE, EGE stb).

A századforduló személyiségeihez hasonlóan, a fenti közéleti tagságokon és tevékenységen kívül Gidófalvy István a szabadkőműves páholynak is tagja volt, politikai szinten pedig a Szabadelvű Pártnak. A kolozsvári törvényhatóság tagjaként városfejlesztési és szociálpolitikai tervezeteket fogalmazott és adott ki. A Protestáns Teológia gondnokaként (1903–1908), valamint kolozsvári királyi közjegyzőként a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem keretében alakult iskolaszövetkezet alapszabály-tervezetét is kidolgozta és kiadta.

Munkássága során felfigyelt az erdélyi románok és szászok vívmányaira, a kölcsönösen alkalmazható nemzetiségi szövetkezeti modellekre. Véleményt nyilvánított a kivándorlás, iparosítás és telepítés kérdésében is. Nagy Zoltán egyetemi tanár, szövetkezeti szakember szerint Gidófalvy közel 400 szövetkezet alakításában vett részt személyesen, írásai, beszédei révén pedig nagy hatást gyakorolt az erdélyi magyar közéletre és közgazdasági gondolkodásra. Korának szövetkezeti szervező típusát szemléletesen rajzolta meg később az író Bánffy Miklós trilógiájában, Abády Bálint karakterében.

Gidófalvy István fontosabb írásai: *Tegyünk a népért*. Szövetkezés, 1892. III. évf. 1. sz. 10–12; *Miért volt szükséges, hogy az erdélyi részekben az „Erdélyi Gazdasági Egylet" a szövetkezeti mozgalom vezetését kezébe vegye? Hogyan alapítsunk hitelszövetkezetet?* Erdélyi Gazda, 1897, XXIX. évf. 2. sz. Kny.; *A székely akció és a hitelszövetkezetek*. Budapest, 1902. *A középiskola gazdasági és szociális feladata*. Magyar Gazdák Szemléje, 1904. 286–293; *Hogyan lettem én szocziálistává?* Budapest,

1906. *A községi takarékpénztárak mint városaink fejlődésének tényezői.* Budapest, 1909. *Gondolatok a szövetkezeti eszme köréből.* Kolozsvár, é. n. (1912?) *A magyar pap és tanító szociális kötelességei* (Társszerző: Schulz Józsefné). Kolozsvár, 1912. *Kolozsvár és társadalmának szociális kötelességeiről*. Kolozsvár, 1913.

Dr. Gidófalvy Istvánról szóló írások: Fekete György: *Dr. Gidófalvy István*. Szövetkezés, 1938. 524–525; Kelemen Lajos: *Dr. Gidófalvy István*. Szerk. Sas Péter. Kolozsvár, 2002.[2]

Kozma Ferenc (1844. február 17. – 1920. május 12.)
(születésének 170. évfordulójára)

Csekefalván született, pedagógus, művelődésszervező, publicista, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Gyakorlati pedagógusi munkásságával és közéleti, publicisztikai tevékenységével egyaránt szűkebb pátriája, a Székelyföld és Erdély tanügyének és közművelődésének előmozdítója volt, 1894-ben pedig királyi tanácsosi címet kapott. Székely kisnemesi családban született, apai ági felmenői több generáción keresztül az Erdélyi Unitárius Egyház lelkészei voltak, apja Homoródkarácsonyfalván és Csekefalván teljesített szolgálatot. Középiskolai tanulmányait 1860-ig a székelykeresztúri, majd a kolozsvári unitárius gimnáziumban végezte, 1863-tól pedig a kolozsvári teológiai tanfolyamot, s végül 1867-ben szerezte meg lelkészi oklevelét. Időközben egy éven keresztül a város szabadságon lévő unitárius lelkészét helyettesítette hivatalában, teológiai, filozófiai és pedagógiai tanulmányokat folytatott. Az 1867–69 közötti esztendőkben Jéna, Heidelberg, Zürich egyetemein folytatott bölcseleti és pedagógiai tanulmányokat, ez idő alatt beutazta a Német Birodalom és Svájc fontosabb vidékeit.

Hazajövetele után sikertelenül pályázta meg a kolozsvári unitárius egyházközség lelkészi hivatalának állását, így 1869-ben a székelykeresztúri unitárius gimnáziumban helyezkedett el mint a német és görög nyelv, valamint a klasszika-filológia tanára. 1870-től az akkor létesített

[2] I. m. 418–419.

székelykeresztúri Magyar Királyi Állami Tanítóképző Intézet tanáraként oktatott magyar irodalmat, történelmet és földrajzot. 1873-ban a tanítóképző igazgatójává nevezték ki, s 1886-ig vezette az intézményt, egyúttal a pedagógia tanára volt. 1886-tól 1904-ig Kolozs vármegye tanfelügyelőjeként tevékenykedett, ezzel párhuzamosan, 1892-től, a kolozsvári unitárius gimnázium felügyelő gondnoka is volt. Ekkor a kolozsvári papi és egy székelykeresztúri tanári állás megüresedésével hazahívták. Csak a székelykeresztúri állást sikerült elfoglalnia. Itt, mint a gimnázium rendes tanára, görögöt, németet, görög és római régiségeket tanított. 1870-től az akkor induló tanítóképzőben tanított pedagógiát. Itt 1886-ig dolgozott. Közben megnősült. Házasságából hét gyermek született. Néptanító egyesületet alapított, melynek kezdetben titkára, később pedig elnöke volt.

Kozma Ferencet *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapotáért* című munkájáért választotta levelező tagjává a Magyar Tudományos Akadémia 1880. május 20-án. Székfoglaló előadására 1882. május 8-án került sor.

Élénk publikációs tevékenysége nyomán számtalan tanügyi cikke jelent meg, többek között a *Keresztény Magvető*, a *Család és Iskola*, illetve a *Kolozsvár* című folyóiratokban. Pedagógusi hivatásával párhuzamosan szerteágazó közéleti-közművelődési tevékenységet fejtett ki, hozzájárult több kisdedóvó, iskola, gyermekotthon és menhely létesítéséhez. Szervezőmunkájának köszönhetően 1873-ban megnyílt az első székelykeresztúri önsegélyező népbank, s közreműködött a város néptanítóit – felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül – egyesítő első társaság létrehozásában. Részt vett a tordai Első Magyar Kulturális Egyesület, a kolozsvári székhelyű Erdélyi Múzeum-Egyesület és Erdélyi Irodalmi Társaság, a Székely Történelmi Pályadíj Alap, a Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület és több jótékonysági intézmény munkájában.

Kivette a részét felekezete és egyháza közművelődési tevékenységéből is. Első alelnöke volt az 1885-ben Kolozsváron alakult unitárius Dávid Ferenc Egyletnek.

Közművelődési viszonyaink javításáért nem pusztán közéleti em-

berként, de publicistaként is sokat tett ilyen tárgyú írásaival. Pályadíjat nyert a Székelyföld gazdasági és kulturális felemelkedésének lehetőségeit számba vevő, 1879-ben nyomtatásban is megjelent munkájával *(A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota),* amelyben a régió felzárkóztatását szem előtt tartva javító célzatú ajánlásokat tett a földbirtok-politika, a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem, az oktatás- és a művelődésügy megreformálására. Tagadhatatlanul ez a legjelentősebb munkája, melyet „A Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület" pályázati felhívására készített el. Az egyesületet 1874. március 8-án hozták létre, a Székelyföld égetőbb bajainak megismerésére és orvoslására. A Székelyföld gazdasági felemelésének a híve. Az ipar fejlesztésének a fontosságát munkájában indokolja. A bányaipar keretén belül foglalkozott a parajdi sóbányával, melynek termelését és fejlesztési lehetőségeit összehasonlította a többi erdélyi sóbánya potenciáljával, fejlettségi szintjével. A rézbányák bemutatásánál főleg a balánbányai kitermelési egységre szorítkozott. Külön foglalkozott a székelyföldi vasbányákkal és a barnaszénbányákkal. A gyáripar keretében részletesen kitért a szesziparra, a söriparra, a malomiparra, a gyufagyártásra, az üveggyártásra, a tégla- és cserépgyártásra és a fonóiparra.

Népszerűsítő munkássága szintén jelentős volt, tanulmányok formájában írta meg az Erdélyi Unitárius Egyház nagy alakjainak életrajzát, s nevéhez fűződik Brassai Sámuel életművének népszerűsítése is. Szempontokat jelöl meg a természeti és művészeti szép egymáshoz való viszonyulását és az esztétikai gyönyör alanyi természetét illetően. Brassai Sámuel egyetemes szellemének egyik jellemző vonása, hogy lelkében az egzakt tudományok mellett előkelő helyet foglal el a költészet és a székely mitológia. Szerinte Brassai Sámuel az esztétikát bölcseleti alapra helyezi.

Fontosabb munkái*: A kolozsvári unitarium collegium ifjúsága olvasó és irodalmi körének múltja.* Kolozsvár, 1867; *Temetési alapigék: Az ó- és új testamentumból összeszedegette Kozma Mihály.* Szerk. Kozma Ferenc. Kolozsvár, Stein, 1875; *Kozma Gergely unitárius pap és esperes életirata.* Kolozsvár, Papp, 1876. *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota.* Budapest, Franklin, 1879. Hasonmás kiadás: Csíkszereda, Státus,

2008; *Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népéletben.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1882. (Akadémiai székfoglalója); *Emlékbeszéd Fabritius Károly lev. tag fölött.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1883; *Brassai Sámuel mint aesthetikus és műkritikus.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1890; *A lelkészi hivatás jelentősége egyházi, vallási és nemzeti szempontból.* Budapest, 1896.

Pap István (1915. február 23. – 1994. február 5.)[3]
(halálának 20. évfordulójára)

Erdélyi magyar agrármérnök, agrárgazdasági szakíró. Az elemi iskolát Alsóboldogfalván végezte, majd a székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumban érettségizett 1931-ben. Ezután beiratkozott a kolozsvári I. Ferdinánd Király Egyetem matematika szakára. Itt tanult négy évet 1936-ig, majd 1938-ban jelentkezett a kolozsvári Mezőgazdasági Főiskolára, ahol 1941-ben megszerezte a hároméves szakmai oklevelet, ugyanitt két évig (1941–1942-ben) tanársegédként működött. 1942-től már adjunktus a gyakorlati tanszéken és a tangazdaság vezetője, amelyet frontszolgálat és hadifogság szakított félbe. 1944 nyarán mozgósították és zászlósi rangba frontszolgálatra küldték Szeretfalvára. Időközben lábfájdalmai miatt beutalták a kolozsvári katonakórházba, s visszavonuláskor a kórházat is nyugat felé menekítették. A háború végén fogságba esett, a focşani-i gyűjtőtáborban került, ahonnan a zord Szibériába vitték, a fogolytáborból valószínűleg 1948. május végén vagy június elején indulhattak haza, s június 28-án ért Alsóboldogfalvára.

1952-től nyugalomba vonulásáig (1975) előadótanár a kolozsvári Mezőgazdasági Főiskolán. A magyar kar felszámolása után román nyelven tartotta előadásait. A diktatúra bukását követő időszakban az újjáalakuló Romániai Magyar Gazdák Egyesülete (a volt EMGE) tiszteletbeli

[3] *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés IV. (N–R)*. Főszerk. Dávid Gyula, Kriterion, Kolozsvár; Farkas Zoltán: Pap István életútja és munkássága. In: *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából,* I. kötet. Kolozsvár, 2011, 153–167.

elnöke, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, A mezőgazdasági tudományok doktora.

A rendszerváltás után az EMGE utódaként megalakult Romániai Magyar Gazdák Egyesülete (RMGE, 1990. március 25.) a sok jó ötlettel szolgáló dr. Pap Istvánt, szakmai tudása és gazdag tapasztalata elismerése jeléül, az 1990. május 5-i közgyűlésen tiszteletbeli elnökévé választotta. Részt vállalt az újraalakult szervezet (RMGE) programjának kidolgozásában is. A mezőgazdaság minden ágazatára vonatkozó elemzés alapján előterjesztett javaslataival próbálta segíteni az egyesület tevékenységét. Részt vállalt az újraindított *Erdélyi Gazda* profiljának kialakításában, az ezüst- és aranykalászos tanfolyamok újraindításában, valamint 1994-ben az illyefalvi LAM alapítvány által szervezett gazdatanfolyam megszervezésében, tantervének előkészítésében, illetve az előadás-sorozat megtartásában.

Első írása az EMGE naptárában jelent meg (1943). A gyakorlati tanszéken tevékenykedő tanársegédként és adjunktusként az üzemszervezés, nyilvántartás és könyvelés tárgykörébe vezette be diákjait. A mezőgazdasági gépesítési tanszéken mezőgazdasági géptant adott elő, az állattenyésztési tanszéken pedig a mezőgazdasági állattant, takarmányozástant, a háziállatok bonctanát, haltenyésztést, vadgazdaságtant, selyemhernyó-tenyésztést és méhészetet, kisállattenyésztést, járványtani és parazitológiai alapismereteket. Egyéni kutatásai főként a külföldről behozott háziállatfajták tulajdonságainak alakulására, hozamképességük megállapítására, a hozamok fokozására irányultak. Foglalkozott a gépi fejés lehetőségeivel, valamint a szarvasmarha-szelekcióval; ez a tárgya doktori értekezésének is.

Tudományos vizsgálódásainak eredményét szaktanulmányokban dolgozta fel, 40 tudományos dolgozatot írt (11 tanulmánya román nyelven is megjelent). Doktori értekezése: *Adalékok az Erdélyben tenyésztett szarvasmarha-fajták szelekciós paramétereinek ismeretéhez* (1972); 427 oldal, melyből, kivonat formájában, 70 oldalt nyomtatásban is megjelentetett. Kéziratban maradt fenn egy másik igen fontos munkája, amelyet az oktatás területén használt fel: *A szarvasmarha-tenyésztés ökonómiája* (kb. 800 oldal).

Magyar nyelven közölt tudományos ismeretterjesztő írásainak száma meghaladja az ezret. A *Romániai Magyar Szó*, *Előre*, *Falvak Dolgozó Népe*, *Ifjúmunkás*, *Brassói Lapok*, *A Hét*, *Művelődés*, *Korunk* munkatársa, de írásai megjelennek a *Falvak Népe*, *Igazság*, *Hargita Megyei Tükör*, *Marosvásárhelyi Vörös Zászló*, *Nagyváradi Napló*, *Aradi Vörös Zászló*, *Szabadság*, *Dolgozó Nő*, *Családi Tükör*, *Aranyosvidék* stb. lapokban is.

Évtizedeken át cselekvő részese a Mezőgazdasági és Erdészeti Könyvkiadó (későbbi nevén Ceres) kolozsvári műhelyének. *Az agronómus kézikönyve* (1954) szerkesztőbizottságának tagja, a kéziratban maradt, illetve a *Falvak Dolgozó Népe*ben a nyolcvanas évek végén A–F címszavaival részben megjelent *Mezőgazdasági kislexikon* egyik szerzője. 1993-ban bekapcsolódott az újrainduló *Erdélyi Gazda* szerkesztésébe is. A kolozsvári rádió mezőgazdasági műsorának állandó előadója, s a bukaresti TV magyar nyelvű műsorában *Dálnokról jelentem* címmel forgatott sorozatot, amelyben bemutatta a háromszéki település mezőgazdasági termelésének gondjait.

Szintén a rendszerváltás után több elemzést, fejtegetést és javaslatot írt, íme egy pár ezzel kapcsolatos téma: 1990. január 21-én 12 oldalon megfogalmazta elgondolásait Románia mezőgazdasági termelésének átrendezésével kapcsolatban; értekezett a privatizálásról; szorgalmazta a vidéki turizmus beindítását, az állattenyésztés fellendítését, elemezte és kitartóan ellenezte a falurombolást; tanterveket készített, előadásokat tartott; szükségesnek tartotta a szakkönyvkiadás újraindítását.

A továbbiakban felsorolunk néhány címet dolgozataiból: *Mitől őszül a gazda – a számítástól* (RMGE Évkönyv 1991); *Unele probleme sociale ale reformei grave actuale* (Az időszerű nehéz reform egyes szociális problémái. 1991. ápr. 4. 102–104; Alb Kiadó, Bukarest); *Szeretem a gépet ha olcsón dolgozik*. Falvak Népe, 1991. szept. 21; *Időtényező a mezőgazdasági termelésben*. 1992. nov. 16.

Pap István ellenezte és bírálta a földtörvényt is: *Az új földtörvénnyel kapcsolatos néhány agrártársadalmi probléma Romániában* (1992. ápr. 11.); *Turisztikai műszaki szervezet* (1992. jan. 6.), román és német nyelven is; *Semmiről indulni*. RMGE Évkönyv 1995. 101–104, az Erdélyi Gazda kiadása, Kolozsvár, 1995); *Üzemgazdasági alapfogalmak* (1993. dec. 16.).

Önálló munkái: *Pillangós virágú növények szerepe a szántóföldi termesztésben* (1943); *A gabonafélék ápolása* (1951); *A kalászos növények ápolása* (1951); *A kapásnövények ápolása* (1951); *Búzatermesztők könyve* (Szopos Andrással, 1953); *Az agronómus kézikönyve* (társszerzőkkel, 1954); *Sertéshizlalás* (1956); *Állattenyésztési tanácsadó* (1959, 1964); *Házinyúl- és szárnyastenyésztés* (1960); *Hagyomány és korszerűség a gazdálkodásban* (1985, 1995); *Háztáji állattartás* (1989). Külön figyelmet érdemel Nagy Miklóssal közösen írt két könyvük: az 1956-ban kiadott *Háziállatok takarmányozása* (még két kiadást megért 1961-ben és 1972-ben), illetve az 1957-ben megjelent *Bivalytenyésztés*, mely igen jó példa két kiváló szakember összefogására.

Szász Pál (1881. május 11.–1954. január 4.)[4]
(halálának 60. évfordulójára)

Mezőgazdasági szakíró. Középiskolai tanulmányait a nagyenyedi Bethlen-kollégiumban kezdte, az utolsó két osztályt pedig a nagyszebeni német középiskolában fejezte be. A kolozsvári I. Ferenc József Tudományegyetemen szerzett jogi doktorátust. 1910-től a magyar parlamentben a magyarigeni választókerület országgyűlési képviselője volt, Tisza István legközvetlenebb munkatársai közé tartozott. A világháború kitörése után önként vonult be katonának, többször is kitüntették, IV. Károly, az utolsó magyar király az Aranysarkantyús Vitézi Rend lovagjává ütötte. A 20-as évektől az erdélyi magyar kisebbségpolitikai élet szereplője: a Magyar Párt Alsó-Fehér megyei tagozatának elnöke, 1933-ban egykori iskolája, a Bethlen-kollégium főgondnokává választják. Javasolja, hogy a többi felekezet példáját követve, a kollégium létesítsen gazdasági iskolát. Ennek a kezdeményezésnek a nyomán alakult a csombordi mezőgazdasági iskola. 1936-ban megválasztották az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet (EMGE) elnökévé, s vezetése alatt a szövetség nemcsak

[4] *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2010, 376–377; Farkas Zoltán: Szász Pál, az EGE vezéralakja. In: *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából.* RMKT, Kolozsvár, 2001, 257–274.

jelentős gazdasági tényezővé, hanem a kisgazdák tömeges érdekvédelmi szervezetévé is vált. Szükség esetén az egyesület lapjában, az *Erdélyi Gazdá*ban vezércikkben fordult olvasóihoz. 13 oldalas gazdasági memoranduma (1938. április 27.) a megkülönböztetés, a nyelvhasználat, a munkavállalás, az adóügy kisebbségeket érintő kérdéseit veti fel, majd részletesen kitér a magyarságnak a pénzügyintézetek igazgatótanácsaiból történő kirekesztésére. Kéri, hogy az EMGE képviseltethesse magát a mezőgazdasági intézményekben, követeli a közbirtokosság és a Csíki Magánjavak visszaállítását, továbbá hogy kereskedelmi és ipari téren biztosítva legyen a hatékony érdekvédelem. Kitér a közszállítás és a szövetkezetek kérdéseire is.

A királyi diktatúra bevezetése után, 1938-ban létrehozott Nemzeti Újjászületési Front magyar alosztályának vezető testületében Bánffy Miklós munkatársa, a Magyar Népközösség gazdasági osztályának vezetője. 1938 végén II. Károly király dekrétuma a magyarság képviseletében szenátorrá nevezi ki.

A bécsi döntés után ő szervezte meg az EMGE dél-erdélyi központját, s ennek vezetőjeként, valamint a dél-erdélyi református egyházkerület főgondnokaként jelentős szerepet játszott a Romániában maradt kisebbségi magyarság érdekvédelme terén. Az 1940 őszén megszűnt *Brassói Lapok*tól Kacsó Sándor az ő támogatásával települt át Nagyenyedre, s lett szerkesztője az *Erdélyi Gazdá*nak, amely a címében foglalt tárgykört messze meghaladó tartalommal a dél-erdélyi magyarság sokoldalú szellemi igényeinek kielégítését vállalta fel. 1945-ben dr. Szász Pál, Kolozsvárra érkezése után, kapcsolatba lép Kurkó Gyárfással, az MNSZ elnökével, és megegyeznek abban, hogy az EMGE maradjon önálló szervezet, és biztosítsák működésének politikai feltételeit. Az *Erdélyi Gazda* újra megjelenik. 1946 januárjában már több mint tíz faluban beindultak az EMGE-tanfolyamok. Komoly erőfeszítések árán az EMGE talpra állt, és folytatta áldásos tevékenységét.

1947 tavaszán az *Igazság*ban megjelentetett írása az elvtelen magyar egységet támadja, és arra figyelmeztet, hogy ismét a kiszipolyozó földesurak, bankárok és a falu uzsorásai akarják megkaparintani a hatalmat. Ezek után, a pártközpont utasítására, lejáratő sajtóhadjárat indul a

magyar intézmények és azok vezetői ellen, így Szász Pál ellen is, aki ezek hatására lemond. Kacsó Sándorral, annak kommunista nézetei miatt, mindenféle kapcsolatot megszakít.

Az *Igazság* 1947. július 7-i beszámolójának címe: *Tisztogatás az EMGE vezetői között.* A lap közli, hogy a „közvélemény nyomására" lemondott Szász Pál és Szász István, a dolgozó magyar földművesek „árulói".

Szász Pál visszavonul gáldtői birtokára, azonban itt is zaklatják. 1949. március 2-án birtokát elkobozzák, családjával együtt Gyulafehérvárra, kényszerlakhelyre szállítják. 1946 áprilisában aláírója volt annak a Márton Áron kezdeményezte nyilatkozatnak, amely a küszöbön álló béketárgyalások előtt az erdélyi magyarság álláspontját fogalmazta meg. Az „elvtelen magyar egység" elleni harc meghirdetése után éles támadások indultak ellene. Koholt vádak alapján letartóztatják az úgynevezett Márton Áron-perben. A demokratikus kormány elleni összeesküvés és hazaárulás miatt elítélik, és 10 évi börtönt, 10 év politikai jogaitól való eltiltást rónak ki, valamint elkobozzák vagyonát és 10 000 lejes perköltség kifizetésére kötelezik.

Sokáig nem bírta az Ocnele Mari-i sóbányában végzett nehéz munkát, 1954-ben súlyos fogságában, tüdőgyulladásban hunyt el.

Méltatói: Tavaszy Sándor: *Sz. P.* Pásztortűz 1936. 199, Kacsó Sándor: *Nehéz szagú iszap fölött. Önéletrajzi visszaemlékezések.* III. Bp. 1985; Vita Zsigmond: *Az Erdélyi Gazda szerkesztője.* Utunk, 1981/8; uo.: *Sz. P. emlékezete.* Romániai Magyar Szó 1994. okt. 29–30.; uo: *A kezdeményező.* In: *Volt egyszer egy iskola. Csombordi emlékkönyv.* Déva 1996. 17–20; Benkő Samu: *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület nagy korszaka és Szász Pál szervező talentuma.* Magyar Közélet 1998/11, 12; Hunyadi Attila: *Romániai magyar gazdaságpolitika. 1918–1940.* Magyar Kisebbség 2000/2.; Andreea Andreescu–Lucian Nastasă–Andrea Varga: *Maghiarii din România. 1945–1955.* Kv. 2002. 246–249, 272–273; Bárdi Nándor: *Az Erdélyi Párt és a regionális politika.* Magyar Kisebbség 2003/3.